

SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNE I CRKVENO-PUČKE BAŠTINE U NOVIM SELIMA KOD OMIŠA

Bradarić, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:512373>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNE I
CRKVENO-PUČKE BAŠTINE U NOVIM SELIMA KOD
OMIŠA**

LUCIJA BRADARIĆ

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNE I CRKVENO-PUČKE
BAŠTINE U NOVIM SELIMA KOD OMIŠA**

**Studentica
Lucija Bradarić**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Predaje	5
2.1. Povijesne predaje.....	5
2.1.1. Sjećanja na tursku vladavinu	6
2.2. Demonološke predaje.....	7
2.2.1. Vještice	7
2.2.2. Đavao pretvoren u magarca	8
3. Crkveno-pučka baština	9
3.1. Badnji dan i večer.....	9
3.2. Božić.....	12
3.3. Sveti Stjepan Prvomučnik	14
3.4. Sveti Ivan apostol i evanđelist.....	15
3.5. Mladenci.....	15
3.6. Silvestrovo.....	15
3.7. Sveta tri kralja	17
3.8. Svjećnica (Kalandora).....	18
3.9. Velike poklade.....	19
3.10. Korizma	20
3.10.1. Veliki tjedan	21
3.10.2. Cvjetnica.....	22
3.10.3. Sveto trodnevlje.....	22
3.11. Uskrs.....	23
3.12. Sveti Ivan Krstitelj.....	24

3.13.	Velika Gospa	24
3.14.	Svi Sveti i Dušni dan	25
4.	Pučka vjerovanja.....	26
5.	Molitvice za tjeranje gromova.....	26
6.	Rječnik.....	28
7.	Zaključak	32
Izvori.....		33
Vlastiti terenski zapisi		33
Literatura.....		33
Sažetak		36
Abstract.....		36

1. Uvod

Tema ovog završnog rada prikaz je narodnog, usmenoknjiževnog stvaralaštva i njegovo zapisivanje na terenu. Ono što ovu temu čini specifičnom u odnosu na druge teme jest njezina jednostavnost koja se ogleda u prikazivanju nečega svakidašnjeg i svima nama bliskog, a opet nečega vrlo složenog i nedovoljno istraženog, može se reći zanemarenog, pod utjecajem modernog načina življenja koji nastoji sve ono iskonsko ljudsko prikazati primitivnim, pa tako i usmenu književnost i narodnu tradiciju. U ovom radu bit će prikazani baš ti, zanemareni i zaboravljeni običaji, tradicije, vjerovanja i usmenoknjiževni oblici mjesta iz kojeg potječe autorica ovog rada. Riječ je o mjestu Nova Sela, malenom selu okruženom rijekom Cetinom i planinom Mosor na zapadu, na istoku planinom Kamešnicom a na jugu planinom Biokovo. Ovo se selo nalazi na krajnjem jugoistočnom rubu Cetinske krajine što ga čini bliskim sinjskom kraju, a neposredna blizina Cetine uvjetovala je dosta veliku povezanost i s običajima stanovnika Poljičke Republike (posebno ako se uzme u obzir da je oko polovica prezimena iz ovog sela poljičkog podrijetla, tj. ti stanovnici vuku podrijetlo sa područja Poljica). Nova Sela imala su burnu prošlost, iako malena bila su često podijeljena, što je i danas vidljivo u tome što je pola sela pod župom Ugljane, a pola pod župom Srijane. Unatoč zanimljivom položaju između Splita, Omiša, Sinja i Imotskog, Nova Sela ni u prošlosti a ni danas nisu uspijevala ostvariti značajniji društveni i gospodarski razvoj, te su bila i ostala mjesto iz kojeg se više iseljava nego što se u njega useljava. Razlog tome su teški uvjeti života, škrta zemlja, vruća ljeta i hladne zime, što je sve rezultiralo malim brojem stanovnika, kako u prošlosti tako i danas. Pišući ovaj rad, bio je velik izazov pronaći kazivače koji znaju i žele podijeliti svoje znanje, a to je tim teže iz razloga što su oni s najviše znanja, oni najstariji, uglavnom napustili ovaj svijet. Materijal koji je u ovom radu sakupljen uglavnom se odnosi na kazivanja sredovječnih ljudi koja se prisjećaju kazivanja svojih pokojnih baka, strina i ostale rodbine koja su čula u djetinjstvu. Neki se od kazivača i danas rado sjećaju tih kazivanja, a mnoge običaje naučene iz djetinjstva i danas primjenjuju u svome životu. Posebno je zadovoljstvo činjenica da svakim prikupljanjem i zapisivanjem usmenoknjiževnih oblika otimamo iste od zaborava te time puno toga spoznamo o svojim korijenima, prošlosti, budućnosti i sebi samima.

2. Predaje

Prije navođenja samih predaja, potrebno ih je definirati i prikazati njihovu podjelu: “Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. (...) Mjerila po kojima se predaje klasificiraju su motivska, tematska, funkcionalna i druga. U poetici književnosti najčešće se prihvaća *Proppova tematska podjela*. Ta klasifikacija ima svojih manjkavosti jer nedostaju eshatološke i demonske predaje, a legende su zasebna vrsta priča. Stoga je prof. dr. sc. Marko Dragić u svojoj knjizi *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* predaje podijelio na: povijesne, etiološke, eshatološke, mitske (mitološke), demonske (demonološke) i pričanja iz života.”¹

*Virovalo se da je noć opasno vreme kad zle sile izlaze na slobodu i zato je u noći bilo priporučljivo ostati kod kuće ili kad se već ide negdi, da se obavezno prikrsti. Inače, kad bi se god izlazilo iz kuće, krstilo bi se. Stari su govorili da je opasno po noći bit na bunarima (inače se malu dicitu plašilo da ne vire u bunare jer će izaći baba roga) i guvnima, jer noću vištice na njima igraju kolo. Maloj dicitu su često zabranjivali da zvižde ili sviraju po noći da ne bi dozvali zle duhove. Ogledavanje po noći smatralo se nesritnim, jer se tada u ogledalu može ugledati đavla.*²

2.1. Povijesne predaje

Pri definiranju povijesnih predaja, M. Dragić u svojoj knjizi *Tradicijske priče iz Zagore* kao bitno ističe sljedeće: “Povijesne i etiološke predaje koje su nastale na povijesnoj razini najčešće se pripovijedaju kao *kronikanti* - kratka priopćenja povijesnog sadržaja, rijetko kao *fabulati*-predaje koje imaju razvijenu fabulu. Za razumijevanje povijesnih predaja i etioloških predaja koje su nastale na povijesnoj razini važno je proučavati povijesni kontekst tih predaja.”³

Podjelu povijesnih predaja izvršio je M. Dragić u svojoj knjizi *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*: “Prema povijesnom slijedu hrvatske povijesne pjesme, epske pjesme i povijesne predaje mogu se klasificirati na: 1. agrafijsku epohu; 2. doba drevnih Grka; 3. ilirsko i rimsko doba; 4. starohrvatsko doba; 5. epoha od ujedinjenja Hrvatske do kraja vladavine narodnih vladara (925.-1463.); 6. epoha osmanske vladavine (1463.-1878.); 7. period od konca 19. st. do 1914. god.; 8. razdoblje između dva Svjetska rata (Jugoslavija 1918.-1941.);

¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 272-273.

² Zapis nastao 24. 3. 2018. u Novim Selima, kazivačica: Jasna Bradarić, rođ. Čorić, rođena 1966. Primjer naučila od svoje strine.

³ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 34.

9. epoha SFRJ; 10. period osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (od 1990. do danas).”⁴

2.1.1. Sjećanja na tursku vladavinu

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi brojne su predaje koje svjedoče o okrutnosti Turaka koji su stoljećima vladali prostorima Hrvatske i Bosne i Hercegovine. “Nakon pada Bosanskog kraljevstva nastupilo je 415 surovih godina osmanske vlasti. U prvim je godinama od zuluma osmanskoga u Hrvatsku i druge zapadno europske zemlje izbjeglo oko 400000 Hrvata katolika, uništeno je oko 200 sakralnih objekata, vršeno je nasilno islamiziranje. Gnusno je bilo tzv. *Pravo prve bračne noći* po kojem je kršćanka morala prvu bračnu noć provesti s begom, agom ili pašom. Iznimno je težak bio i *Danak u krvi*-odvođenje kršćanskih djevojaka u hareme a mladića u janjičare. (...) Nakon pada Bosanskog kraljevstva Osmanlije često upadaju u hrvatske zemlje te Kranjsku, Korušku i Štajersku razarajući ih i odvođeci ljude u sužanjstvo. O turskim zvjerstvima u hrvatskim i bosanskim krajevima pisali su splitski nadbiskup Bernardo Zane i Benedikt Kuripešić. Život s Turcima i pod Turcima bio je glavna tema narodnim pričama. Već pet i pol stoljeća žive predaje i legende o porušenim crkvama, samostanima i župnim kućama, o džamijama na temeljima crkava, itd. Sve je to ostalo i u pisanim dokumentima i u narodnom pamćenju.”⁵ “Nakon poraza Turaka pod Bečom 1683. do 1717. godine Hrvatska je oslobođena od Turaka. Stoga je uslijedila odmazda nad Hrvatima u BiH koji su morali bježati u hrvatske krajeve. U listopadu 1687. godine oko 5000 Hrvata iz Rame naselilo je Cetinski kraj, područje Muća, trogirskog zaleđa, sve do Drniša.”⁶

Puno je naš narod u davna vrimena propatila pod turskin zulumon. Stari ljudi Turke smatraju bezbožnima i okrutnima, ko one koji ne prežu od ničega. Zato je bila poznata poslovice Ni u moru mire ni u Turčina vire, koja kazuje kako su toliko zli i krvoločni da se ni Boga ne boje. Priča se da su u crkvi sv. Stjepana u Novin Selima, za koju su stari govorili da je izgrađena 1500. i neke, držali konje, a još se donedavno moga vidit polumisec i zvizda koju su utisnili u vanjski zid crkve. Stare su se žene užasavale od pomisli da se kršćanka uda za muslimana, jer ih je to posjećalo na turska vrimena kad su kršćanske morale pogazit križ ako su se udat za Turke.

⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 274.

⁵ *Isto*, str. 364.

⁶ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 8.

Postoje i priče o navodnom turskom grobu negdi u šumi, uz kojeg su se od davnina vezale svakakve priče. Tako na Balunušama, ledini koja je na pola puta zaselaka Lejo i Čorić, navodno ima turski grob. Radi se o velikom kamenu ispod kojeg je zakopan neki Turčin s puno zlata. Ljudi su inače to mjesto smatrali nesretnim i uvijek su tuda izbjegavali prolaziti i čuvati stoku. Jednom davno dva su čovjeka pošla to istraživati i otkopavati, ali su brzo odustali jer nisu ništa našli. Kad su se vratili kući i skinuli cipele, ugledali su zlatne niti na rubovima cipela. To je bio jedini pokušaj da se istraži to mjesto, poslije toga niko se nije usudio tako da se i dan danas ne zna šta se nalazi ispod te velike stine.⁷

2.2. Demonološke predaje

M. Dragić u svojoj knjizi *Tradicijske priče iz Zagore* ovako objašnjava demonološke predaje: “Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonskim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u demonološkim predajama su: *vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-ceni ovan, crni pas), orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža)* te razna plašila, prikaze, utvare.”⁸

2.2.1. Vještice

U knjizi M. Dragića *Tradicijske priče iz Zagore* vještice su opisane na sljedeći način: “Po narodnom vjerovanju vještice su stupile u savez s đavolom pogodbom koja se potpisivala krvlju. Stvarna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *natprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. godine u Tuluzi, a posljednja 1793. godine u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. godine. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u

⁷ Zapis nastao 24. 3. 2018. u Novim Selima, kazala mi je spomenuta Jasna Bradarić (rođ. Čorić).

⁸ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 81.

bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: *more, štrige (štringe), coprnice, babe, stuhe.*⁹

*Još donedavno ljudi su zadržali virovanje da vištice postoje. Najčešće su tako zvali stare žene, uglavnom one koje se često svađaju i koje čine svakakva zla. Vištice su bile opasne jer su bacale uroke. Zato se ženama savjetovalo da paze di će bacit svoje dlake dok se češljaju jer su njihove kose mogle nać vištice koje bi onda priko njih čarale. Ista stvar je vridila za nokte i krvave zavoje, koje je bilo najsigurnije zapalit da ih se neko zao ne bi dočepa.*¹⁰

*Virovalo se da se uroci prinose i pogledom, pogotovo kada se neko začudi. Zato su stari imali običaj reć U ime Isusovo kad bi vidili zdravo dite ili životinju ili općenito bilo što lipo. Još i danas neke žene imaju običaj stavljat igračke ili crvene mašne među blagom i zataknit ih na taklje di sade kupus kako ih niko ne bi ureka.*¹¹

2.2.2. Đavao pretvoren u magarca

Đavao je u narodnom vjerovanju često poprimao životinjske oblike. “Đavao se po narodnom vjerovanju pretvarao u: magarca (orko, maminjorga, pakleni magarac), mačku (mačić), crnoga ovna, psa, i ljudima činio zlo. Orko, maminjorga, pakleni magarac, mačić po narodnom pričanju pojavljivali bi se pred ljudima noću, podvlačili im se pod noge te kada bi ih ljudi bili prisiljeni uzjašiti, nosali su ih po selima, planinama, bespućima, najčešće sve do prvih pijetlova.”¹² “U nekim krajevima Dalmacije narod pod pojmom mačić (macić) podrazumijeva i ubijenu djecu koja su se noću pojavljivala. (...) Po narodnom vjerovanju demonska su se bića pojavljivala u gluho doba noći između ponoći i tri-tri i pol sata poslije ponoći. Kada se, oko tri i pol sata poslije ponoći oglase prvi pijetlovi, nestaju sva demonska bića.”¹³

Već od malih nogu dicu se učilo da ne spominju đavla jer je postojala priča da je jednom jedna majka dala đavlu svoje dite i u tom momentu pojavia se neki šijun i diga dite i više se nikad nije vratilo. Postojale su i priče o ljudima koje bi đava nosa cili noć. Ujutra bi se vratili cili izrazbijani, ni živi ni mrtvi. Govorilo bi se da bi došla neka

⁹ Isto, 81-82.

¹⁰ Zapis nastao 24.3.2018. u Novim Selima, kazala mi je spomenuta Jasna Bradarić, rođ. Čorić.

¹¹ Isto.

¹² Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2017., str. 111-112.

¹³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 441-444.

*beštija, ko nekakvo magare, i ono bi ga stavilo na leđa i tako nosalo. Ljudi, koji bi se zatekli da spase nesritnika nisu mogli ništa jer je to bila nadljudska snaga.*¹⁴

3. Crkveno-pučka baština

3.1. Badnji dan i večer

Prije samog prikaza običaja na Badnji dan i večer, potrebno je napisati nešto o tom danu u hrvatskoj tradicijskoj kulturi općenito: “O etimološkom podrijetlu naziva badnjak izneseno je nekoliko teorija, a među njima su najčešće: *Badnjak*, *badnji* tumačeni su riječju *badanj* i po tome bi panj badnjak bio u svezi s drvom za badanj. Milovan Gavazzi ustvrdio je da badnjak svoj naziv baštini od staroslavenskog glagola *bъdeti-bdjeti*, ili od toga izvedenog glagola *razbadriti se-razbuditi se*. To tumačenje afirmira i romanski naziv *vigilia-bdijenje, noćno stražarenje*.”¹⁵ „Badnjak je folklorom najbogatiji dan u godini. Po običajima, obredima i ophodima može se podijeliti na: *Badnje jutro i dan* i *Badnju noć*. Badnje jutro karakteriziraju: djeca-jutarnji čestitari; obredi, običaji i divinacije vezane uz drvo badnjak; post i priprava hrane za Božić; pravljenje božićne svijeće; gobinjanje (kićenje) zelenilom, najčešće bršljanom, maslinovim i lovorovim grančicama: domova, štala, dvorova, njiva itd.; koledanje i veseljanje; blagoslov ovaca te škropljenje blagoslovljenom vodom.“¹⁶ „Spominjanje drveta (badnjaka) u Hrvata seže u 1272. godinu, ali o Badnjem danu i Badnjoj noći u hrvatskoj znanstvenoj literaturi nema značajnijih stručnih i znanstvenih radova. Međutim, u narodnome pamćenju tradicijom se do naših dana sačuvao velik broj negdanjih običaja, obreda i ophoda koji su se odvijali u Badnjoj noći. U običajima, obredima i ophodima u Badnjoj noći opažaju se drevni pretkršćanski motivi, a glavna im je značajka apotropejska i panspermijska. (...) Velik je broj običaja prekrilo zaborav, neki od njih su modificirani, a neki se revitaliziraju u naše vrijeme.”¹⁷

Vrijeme Badnjeg dana i noći obiluje panspermijskim¹⁸ običajima, ophodima i obredima: „Panspermijski običaji, obredi, ophodi i divinacije u srži su arhetipske pretkršćanske kulture. Narod ih je kristijanizirao te ih vezuje uz kršćanske blagdane. (...) Kićenje kuća i

¹⁴ Zapis nastao 24.3.2018. u Novim Selima, kazala mi je spomenuta Jasna Bradarić, rođ. Čorić.

¹⁵ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 68.

¹⁶ Marko Dragić, *Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399.

¹⁷ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 229.

¹⁸ “Naziv panspermijski nastao je od grčkih riječi: *pan-sve*, svako; *sperma*-sjeme. Taj naziv može se kroatizirati u naziv plodonosni, obiljenosni itd. Panspermijski običaji, obredi i ophodi prepliću se sa simpatičkim obredima.” (Marko Dragić, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015, str. 149.)

imanja zelenilom, ukrašavanje božićnih kruhova, ceremonijalno unošenje badnjaka i slame te prostiranje slame na Badnji dan imaju panspermijsku, apotropejsku i simpatičku funkciju. Za vrijeme badnje večere i božićnog ručka vršene su divinacije.¹⁹ „Divinacija je riječ nastala prema latinskoj riječi, *divinatio, onis, f.* = proricanje, slutnja, pogađanje, gatanje, vraćanje, predviđanje, vidovitost. Divinacije su dio najstarijih arhetipskih običaja još od drevnih civilizacija i u srži su kulturne baštine.“²⁰

Za Badnjak se može reći da je „u folklornom smislu najbogatiji i najraznovrsniji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. (...) Dakle, iznimno je važno škropljenje blagoslovljenom vodom, jer je blagoslovljena voda prvi sakramental kojemu se davala najveća zaštitna uloga protiv demonskih sila.“²¹ Osim blagoslovljene vode, u kontekstu Badnjaka neizostavni su i sami badnjaci. “U hrvatskoj tradicijskoj kulturi dvije su vrste badnjaka. Jedna je kao grana hrasta (najčešće cera) kojoj nije lišće otpalo. Druga je vrsta badnjaka-klada, panj ili truplo stabla dugo od jedan do dva metra i debelo trideset do pedeset cm i dva manja komada drveta. Cer i hrast se koriste kao badnjaci jer su to dugovječna drva i simboliziraju Božju vječnost, a tri badnjaka označavala su Presveto Trojstvo: Oca, Sina i Duha Svetoga.”²² “Na vatri badnjaka palile su se svijeće, a često bi se u vatru u kojoj su ti panjevi gorjeli, dodao dio gozbe ili pića. Vjerovalo se da vatra badnjaka donosi mir i dobro ukućanima.”²³ “Od badnjeg jutra do odlaska na polnoćku u središtu je zbivanja drvo badnjak. Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine). (...) Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom statutu *Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272., a spominje i pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi za to bili nagrađeni.”²⁴ “U hrvatskoj tradicijskoj kulturi, nakon unošenja badnjaka, po kući i ispod stola na kojem se blagovalo prostirala se slama i čestitao Badnjak i Božić, te su se zdravičarskim tonom izricale želje za zdravom, rodnom i blagoslovljenom godinom. (...) Božićna se slama iznosi treći dan Božića ili na Sveta tri kralja te se stavlja po granama voćki te se njome obavijaju stabla za bolji urod i

¹⁹ Marko Dragić, *Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu*, Croatica et Slavica Iadertina, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 149.

²⁰ Marko Dragić, *Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka*, Ethnologica Dalmatica, 21 (1), Split, 2014., str. 103.

²¹ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 68-69.

²² *Isto*, 67-91.

²³ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 233.

²⁴ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 69.

kao zaštitu od bolesti.”²⁵ Slično tome, “ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak, na blagdan Sveta tri kralja, iznose se i ostavljaju u vinogradu, voćnjaku, masliniku i sl. i služe kao zaštita od nevremena i za uspješniji rod.”²⁶ Neizostavno je, dakao i kićenje bora. “Običaj kićenja bora ili jelke Hrvati su preuzeli od srednjoeuropskih naroda u drugoj polovici 19. stoljeća. (...) Nekoć se božićno drveće kitilo svijećama, orasima obojenim u srebrnu ili zlatnu boju, lješnjacima, jabukama, smokvama, bombonima, ukrasnim šarenim svjetlucavim papirima.”²⁷

U središtu pozornosti na Badnju večer svakako je vatra badnjaka. “Vatra badnjaka ima (re)generativnu funkciju Sunca. Ta je vatra davala toplotu i svjetlost za vrijeme Badnje večeri i božićnih blagdana. Njome su se palile božićne svijeće, lučevi, maršila, koji su osvjetljavali put pri odlasku na polnoćku. Uz vatru badnjaka usko je vezan i kult pokojnika. Vjerovalo se da se pokojni ukućani okupljaju oko badnjaka. I time je izražen kult pokojnika u badnjim obredima. Narod je vatri badnjaka pridavao apotropijske svojstva.”²⁸

Badnji dan vrime je posta i priprave za doček Božića. Obavezno se jide bakalar i ostala posna jela. Taj dan se redi i čisti kuća i dvor, pivaju se božićne pisme i svi se vesele. Posebno radosno bude kad počne padat mrak, jer se tada unosi i blagoslivlja bor. Nekad se i slama unosila u kuću, a danas toga običaja više nema. Prije nego se počne sa kićenjem, blagoslovljenom se vodom poškropi i blagoslivlja bor i sva kućna čeljad te se izmole dva Očenaša, jedan za žive a jedan za mrtve i Vjerovanje. Kad završi molitva, kiti se bor i kuća božićnim ukrasima. Nema nikakvog kićenja kuće ni bora prije Badnje večeri. Nakon kićenja bora jide se posna večera na kojoj se zapale tri sviće, crvena, bila i plava, koje su zabodene u šenicu koja se sijala na svetu Luciju. Tada više nema nikakvog posla, gasi se radio i televizija kako bi se uživalo u tišini i miru koje vlada na tu večer. Kad se večera, ide se na komin di se lože badnjaci. To bude navečer oko osam sati. Ne pali svaka kuća badnjake nego budu u selu jedna, dvi kojima dolaze ostale obitelji iz komšiluka. Prije nego što se badnjaci nalože izmoli se jedan Očenaš. Lože se tri badnjaka koja su obavezno od duba, a usiku se pet-šest dana prije same

²⁵ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 233-237.

²⁶ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008, str. 84.

²⁷ Marko Dragić, *Badnja noć u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 249.

²⁸ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu, 43 (1), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 85-86.

Badnje večeri. Badnjake na komin nosi muška čeljad, a ako u kući nema braće, oca, dida ili stričeva mogu i žene. Unosi se uvijek jedan po jedan badnjak. Onaj koji ga unosi kaže: Na dobro van došla Badnja večer, a okupljeni oko komina mu uzvraćaju i s tobom zajedno. Badnjaci se redovito polivaju vinom koje zatim kruži od usta do usta među okupljenima oko komina. U kućama di ima male dice prostre se slama i u nju se sakriju bajami, oriji, bomboni i ostale poslastice koje oni onda traže. Stariji se okupe i zapivaju reru i gangu, a mlađi se najčešće zabavljaju uz pucnjavu i galamu. Nakon što se zapale badnjaci na kominu se sidi najmanje dva-tri sata poslije čega svatko pođe svojoj kući kako bi se spremija za ponoćku.²⁹

3.2. Božić

O božićnim običajima Silvio Braica u svome članku *Božićni običaji* kaže sljedeće: “Božićni običaji obuhvaćaju cijeli Advent i produžuju se do Sveta Tri Kralja. Dio su širih zimskih narodnih običaja, koji počinju u studenome i traju do Poklada, a direktni su nastavak jesenskog ciklusa narodnih običaja, koji je determiniran poljodjelskim radovima i običajima koji to obilježavaju. Božićni običaji, prirodno, zauzimaju središnje mjesto u sklopu zimskih narodnih običaja. Hrvati su od samoga početka kršćanskoga života Božić prihvatili kao najveseliji i u mnogočemu najprihvaćeniji kršćanski blagdan. (...) Božić je u kršćanskoj tradiciji dan kada se slavi rođenje Isusa, a svoje korijene nalazi u rimskoj antici. Već je rimski car Aurelijan 25. prosinca proglasio *dies natalis solis invicti* (rođendan nepobjedivog Sunca). Sve ove i mnoge druge mitološke predloške kršćanstvo definitivno u 4. stoljeću utapa u svoje obrede. Mnogo poganskoga i pretkršćanskoga u sebi nosi i vremensko razdoblje između 25. prosinca i 6. siječnja, tzv. *dodekahmeron*. Ponegdje pripreme za Božić počinju već na *Svi Svete*, na posljednji pastirski blagdan u godini, na dan koji se naziva *prvim Božićem*, *prvim čelom* ili *prvom nogom Božića*. Advenat, advent, došašće, dolazak je vrijeme od oko četiri tjedna prije Božića i to je početak crkvene godine. (...) Ta nova liturgijska godina započinje prvom nedjeljom Adventa, oko blagdana svetog Andrije 30. studenoga, odnosno prve nedjelje najbliže tom blagdanu. Kao najčešći početak ciklusa božićnih običaja mogu se uzeti dani ili blagdani svete Barbare, svetog Nikole, svete Lucije. Sveti Toma ponegdje je pravi početak božićnih blagdana-tada se obično ide na ispovijed i pričest. Božić je početak nove godine. Nakon ponoćke znanci i rodbina se mirbože ili božićaju. Obitelj je u božićnoj noći najčešće ostajala

²⁹ Zapis nastao 10. 3. 2018. u mjestu Nova Sela, kazala mi je spomenuta Jasna Bradarić, rođ. Čorić.

zajedno. (...) Za vrijeme i nakon božićnih misa narod se odijevao u svečana odijela a vrijeme se provodilo u posjetama, jelu i odmoru.”³⁰

Božić je najradosniji blagdan u godini. U davna vremena ljudi su gladovali cilu godinu ako je trebalo samo da bi na Božić imali svega u izobilju, jer na Božić nijedno Božje stvorenje nije smilo biti gladno. Običaj je bio da se već u ranu zoru išlo čestitati po kućama, a to prigodom se nazdravljalo i marendavalo. Posebno su se Božiću veselila dica koja su virovala da im je Mali Isus ostavio darove ispod bora. Glavni običaj u danu bio je svečani božićni ručak, na kojem se u stara vremena običavalo jisti suvo meso i kupus. Iako danas to većina ljudi ne jide na božićni ručak prije je to bila prislastica jer ničega drugog nije bilo i jer se meso uglavnom jilo kad su veliki sveci. Danas stariji još uvik jidu suvo meso i kupus dok mlađi preferiraju francusku salatu, sir i pršut. Ponekad se kuvaju i sarme. Prije se običavalo na Božić prvi put jist kobasice, pečenice i divenice koje su napravljene te godine poslije klanja svinja (to se radilo između sv. Nikole i sv. Lucije, ali nikako na te blagdane jer je na svece zabranjeno prolivat krv, ma makar i životinjsku). Dakako, osim same spize bitniji je čin paljenja svića, istih onih koje su se palile na Badnju večer. Nakon što se pomoli i sviće se zapale, puste se da gore dok se ne pojide a onda se ugase tako da se komad kruva umoči u vino i tako se kapi po svićama dok se ne utrnu. Ako se sviće sporo gase virovalo se da je bolje vino jer ima manje vode u sebi. Ta kora kruva kojom su se gasile sviće nije se bacala nego bi se pojila. Virovalo se da onoga ko pojide tu koru kruva cilu zimu neće zabolit grlo. Kad prođe ručak nastavlja se sa čestitanjima. Cili se dan ne radi ništa, čak se ni stoka ne izvodi napolje nego se dobro namiri i drži u kući. Stari su i njima davali više trave nego običnih dana, jer, kako je već rečeno, nijedno stvorenje nije smilo bit gladno na Božić. Rodbina i prijatelji dolaze u posjete, a običaj je bio da čak i zavađeni ljudi tada međusobno čestitaju i počnu razgovarati. Odbiti nečiju čestitku na Božić bila je velika sramota (isto ko i odbiti nekoga ko se dođe žalovati, iskazati sućut prilikom smrtnog slučaja). Na Božić, ko i na sve velike svece, ljudi su se popodne okupljali kako bi igrali na balote ili općenito neke društvene igre. Kako se dan primicao kraju, svak bi iša svojoj kući sidit na kominu (što se i inače radilo tokom zimskih večeri), ovaj put uz božićne pisme a u novije vrime i neizostavno puškaranje petardi.³¹

³⁰ Braica, Silvio, *Božićni običaji*. Ethnologica Dalmatica, Split, 2004., str. 5-11.

³¹ Zapis nastao 10. 3. 2018. u mjestu Nova Sela, kazivač: Stanko Bradarić, rođen 1955., običaje naučio od svoje majke i bake.

3.3. Sveti Stjepan Prvomučenik

Sveti Stjepan spada među prve kršćanske mučenike. “Među helenističkom sedmoricom i Helenistima općenito posebno je mjesto pripadalo njihovom duhovnom prethodniku Stjepanu (grč. *stefanos*- vijenac, kruna), za kojega starodrevna predaja veli da bi potjecao iz egipatske Aleksandrije. U njegovu javnom djelovanju osobito je važan govor koji je jedan od dragocjenijih dokumenata ranokršćanske književnosti. Taj govor, ili bolje reći odgovor, nije bio samo obrana, nego istodobno i snažan iskaz i obrazloženje vjere prve generacije kršćana, kojoj je Stjepan pripadao. U svome govoru Stjepan ističe Stjepan, jest odbacivanje Isusa (...). Drugim riječima, Stjepan im se usudio reći da je Stari zavjet prestao Kristovim nastupom i djelom. Zbog tih riječi Stjepan, naravno, nije mogao očekivati nikakvo razumijevanje niti se mogao nadati ikakvu dobru. Naprotiv, rasrđeni slušatelji *uskipješe u srcima i počеше škripati zubima na njega*, ali je on, gledajući Slavu Božju i ispunjen mirom što ga je u njega unio Duh Sveti, odgovorio: *Evo vidim nebesa otvorena i Sina Čovječjega gdje stoji zdesna Bogu*. Na te riječi mnoštvo ga je zgrabilo, odvuklo izvan gradskih zidina i zatim na smrt kamenovalo. Dok su ga kamenovali, Stjepan je molio: *Gospodine, ne uzmi im ovo za grijeh*. Zbilo se to 36. godine.”³²

U hrvatskoj tradicijskoj kulturi brojni su običaj na blagdan Svetog Stjepana koji se obilježava 26. prosinca. “Na blagdan Svetog Stjepana odlazilo bi se kod rodbine i prijatelja na čestitanje. U čestitarskim ophodima, pohodima i običajima ogledaju se pretkršćanski elementi.”³³

Dan iza Božića je Stipendan, spomen na muku sv. Stjepana prvomučenika. Taj svetac je inače zaštitnik crkve u Novim Selima koja je po njemu dobila ime crkva sv. Stjepana. Tada se služi velika misa u našoj župnoj crkvi u koju tada dolaze i župljani iz okolnih sela, Ugljana, Srijana i omiških Novih Sela. Uz pivanje božićnih pisama u čitanjima i propovidi se obavezno spomene muka sv. Stipana, a bude i procesija oko crkve prije same mise. Ako neko ima Stipana, Stipu ili nekoga sa sličnim imenom u obitelji, tada se napravi posebno slavlje njemu u čast i obilato ga se dariva. Dok se za Božić uglavnom čestita u krugu najuže

³² Tolić, Željko. *Početak i najranije širenje Crkve: od 30. do 36. godine*. Služba Božja 58 (4). 2018., str. 486-489.

³³ Marko Dragić, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018. str. 189-230.

*obitelji, za Stipendan je običaj da se čestita prijateljima, poznanicima i ljudima iz šireg komšiluka.*³⁴

3.4. Sveti Ivan apostol i evanđelist

Sveti Ivan apostol i evanđelist blizak je rođak Isusa Krista. Njemu je raspeti Krist preporučio svoju majku Djevicu Mariju da se brine za nju. Nekoliko su ga puta pokušali otrovati stavivši otrov u vrč vina. Sv. Ivan bi učinio znak križa. Kao devedesetogodišnjaka za kaznu su ga poslali na rad u rudniku. Jedini je apostol koji umro prirodnom smrću u Efesu oko 101. godine.

*Slično bude i sutradan, na blagdan svetog Ivana, kad se časte svi oni što nose to ili slična imena.*³⁵

3.5. Mladenci

„Treći dan od Božića blagdan je *Nevine dječice*. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi taj dan se još zove Nevina dica, Mladenci, Mladinci. U kajkavskim krajevima Hrvatske taj dan naziva se *herodeševo* ili *šibarjevo* a u Lici je poznat naziv *Šibalice*.“³⁶

To je spomendan na dan kad je Herod odlučio po Betlehemu i okolici pobiti sve dječake mlađe od dvije godine misleći da će među njima biti i Isus Krist.

*Običaji za Mladence, 28. prosinca nisu se sačuvali, ali i dalje se obilježavaju tako što se sve do njih ne rade nikakvi teži fizički poslovi, a običaj je i da se ne čisti kuća sve dok Mladenci ne prođu.*³⁷

3.6. Silvestrovo

Blagdan Silvestrovo ime je dobio po svetome Silvestru. “Sveti je Silvestar I. kao biskup proživio mnogobrojna mučenja i pogubljenja kršćana. Godine 313. krstio je rimskoga cara Konstantina I. Velikog, a car je te godine kršćanstvo proglasio slobodnom religijom. Uz svetog Silvestra I. vezuje se nekoliko legendi. Dragocjene su legende koje Jakob od Voragine navodi u svojem kulturnom djelu *Legenda aurea*. Silvestrovo u kulturnoj baštini Hrvata prate vjerski običaji i obredi, molitve, mise, zahvalnice, maskirani ophodi, krjesovi, apotropejski obredi,

³⁴ Zapis nastao 11.3.2018. u Splitu, kazivačica je spomenuta Irena Buzov, rođ. Čorić, rođena 1967.

³⁵ *Isto.*

³⁶ Marko Dragić, *Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja*, Croatica et Slavica Iadertina 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., str. 214.-215.

³⁷ Zapis nastao 11.3.2018. u Splitu, kazivačica je spomenuta Irena Buzov, rođ. Čorić, rođena 1967.

koledarski ophodi, proricanja. Jakob od Voragine u djelu *Legenda aurea* ime Silvestar etimološki tumači ovako: 1. kao složenicu *sile* ili *sol* kao svjetlo i *terra* kao zemlja; 2. Silvestar (*silvas+trahens*)-*divlje muškarce* teško je obratio vjeri; 3. Silvestrar-zelen, koji je oslobođen od svih požuda i pun granja među nebeskim stablima. Za vrijeme pontifikata Silvestra I. godine 325. održan je Prvi opći sabor u Niceji, na kojem je osuđeno arijevske djelovanje. Silvestar se obično prikazuje u papinskoj odori, s mitrom ili tijarom, noseći biskupski štap i knjigu. Posebna mu je oznaka bik, koji se prikazuje do njegovih nogu. Pokatkad se prikazuje sa zmajem, što simbolizira da je za njegova pontifikata slomljeno poganstvo u Rimskom Carstvu. Sveti je Silvestar zaštitnik od gube. Također je zaštitnikom stoke i stočne hrane. Prema jednoj legendi Silvestar je krstio Konstantina potkraj njegova života. Konstantina je mučila savjest zbog mnogih okrutnosti koje je za života počinio, pa je zamolio Silvestra da ga krsti i tako se očisti od gube svojih grijeha. Kult svetog Silvestra raširen je u Hrvata, a ogleda se i u crkvama posvećenima tom svecu te vjerskim običajima, obredima i ophodima na Silvestrovo. Silvestrovo karakteriziraju vjerski običaji i obredi: molitve, mise, zahvalnice, škropljenje. Zadnji dan godine treba zahvaliti Bogu na svim darovima protekle godine i prikazati mu molitve za nastupajuću godinu. Taj se dan u crkvama slave mise zahvalnice. U novije vrijeme doček se održava u gradovima, na trgovima, u hotelima, restoranima, kafićima ili u krugu obitelji. Doček obično prati vatromet i korištenje pirotehničkih sredstava. U tom običaju ogleda se apotropejski obred. Praznovjerni na doček Nove godine idu s barem jednim crvenim dijelom odjeće, a najčešće je to rublje. I taj je običaj apotropejskog karaktera.”³⁸

Nakon Božića dolazi iščekivanje Nove godine, a dan prije Nove godine naziva se sveti Saliveštar. Postoji velika specifičnost u Novim Selima, a to je da pola sela pripada župi sv. Ante Padovanskog u Ugljanima, druga polovica župi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Srijanima. Onaj dio sela koji pripada srijanskoj župi drži običaj paljenja badnjaka i na Staru godinu i uoči Sveta tri kralja. Čin paljenja badnjaka na Staru Godinu isti je ko i na Badnju večer, samo što se umisto Na dobro van došla Badnja večer dok se unosi badnjak govori Na dobro van došlo mlado lito. Badnjaci koji se pale na Staru godinu uvik su tanji i manji nego na Badnju večer, jer je tada ipak važnije paljenje badnjaka nego ono na Staru godinu. Za doček Nove godine obavezno je pečenje, po mogućnosti svinjsko jer se mislilo da svinja donosi sriću u Novoj godini. Kakva će bit nadolazeća godina znalo se i po šenicu koja se sijala na svetu Luciju. Ako je tamnozeleno, gusta i čvrsta virovalo se da će bit puno

³⁸ Dragić, Marko, *Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu 50 (2), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2015, str. 303. – 323.

*sriće i obilja u Novoj godini, a ritka, slabašna i sasušena šenica značila je loš predznak. Nova godina nije obiteljski blagdan ko Božić. Ona se može slavit i daleko od obiteljskog doma, dok je za Božić svako mora bit kod svoje kuće.*³⁹

3.7. Sveta tri kralja

O Sveta tri kralja M. Dragić u svome članku *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji* kaže sljedeće: “Pobožni su mudraci, knezovi ili kraljevi rodom iz kaldejske zemlje ili iz Arabije, predajom prozvani Gašpar, Melkior i Baltazar opazili zvijezdu i odlučili krenuti do novorođenoga kralja i pokloniti mu se. Ne znajući jedan za drugoga, kraljevi su iz tri različita smjera putovali na konjima (predaja govori o devama) i sastali se pred Jeruzalemom. Po tadašnjim su običajima kao darove ponijeli tamjan, zlato i mirisavu pomast. (...) U hrvatskoj tradicijskoj kulturi značajno mjesto zauzimaju obredi i pjesme koji su se izvodili uoči blagdana Sveta tri kralja i na sam blagdan (6. siječnja). Neki se narodni običaji ponavljaju na Badnjak, Božić i Sveta tri kralja. Tako su se, primjerice, na blagdan Sveta tri kralja palile svijeće kao na Badnjak, Božić i Novu godinu. Sveta tri kralja predstavljaju završetak božićnih blagdana. (...) Toga dana iz kuće se iznosi i božićni bor.”⁴⁰ Sveta tri kralja odlikuju brojni običaji i vjerovanja. “Iznimne zasluge u proučavanju tih i drugih hrvatskih običaja pripadaju etnologima Luki Iliću Oriovčaninu i Milovanu Gavazziju. Osim njihovih djela malo je podataka o običajima vezanim za blagdan Sveta tri kralja. Blagdan Sveta tri kralja karakteriziraju: blagoslov vode; škropljenje blagoslovljenom vodom; usmene lirske pjesme (vjerske i svjetovne); maskirani ophodi zvjezdara i koledara; blagoslov kuća i apotropejski obredi. Blagoslovljena voda čuva se do idućega Vodokršća u kućama, kojom će domaćin u određene dane i po potrebi *škropiti* ukućane, stoku, stvari i imanje. Škropljenje ukućana, kuća, stoke, štala, dvorišta, njiva, vinograda, pčelinjaka i dr. obavlja se uoči Vodokršća ili na sam blagdan. Nakon povratka iz crkve domaćini su blagoslovljenom vodom i soli škropili kuću, stoku i njive. Obavezno se u trenutku miješanja vode i soli moli Vjerovanje, a ukućani mole Vjerovanje i dok se kuća škropi. Uoči blagdana ili na sam blagdan Sveta tri kralja poslije blagoslova vode dolazi svećenik zajedno s ministrantima ili praktikantom blagoslivljati kuće. Na blagdan Sveta tri kralja iznosi se ugljen, pepeo i nedogorjeli badnjak i ostavlja u vinogradu, voćnjaku, masliniku i sl. i služi

³⁹ Zapis nastao 11.3.2018. u Splitu, kazivačica je spomenuta Irena Buzov, rođ. Čorić, rođena 1967.

⁴⁰ Dragić, Marko. *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*. Crkva u svijetu 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split. 2007., str. 97-98.

za uspješniji urod. Osim vjerskih, postoje i vjerski obredi koji se ogledaju u maskiranim ophodima zvjezdara i koledara, te u apotropejskim obredima.”⁴¹

*Zadnji veliki božićni svetac su Sveta Tri Kralja ili u nas poznatije ko Vodokršće. Kako mu samo ime kaže, na taj dan se u crkvu nosi sol i voda na blagoslov. To je važan blagdan jer voda koju se na taj dan blagoslovi u crkvi služi za škropljenje cile godine do idućeg Vodokršća. Običaj je, kad završi misa da kod kuće svako od ukućana popije guc blagoslovljene vode pomišane sa blagoslovljenom soli. Blagoslovljena se voda lije i u bunare, a ostatak se spremi u ostave kako bi bila na raspolaganju tokom cile godine. Popodne ili navečer, iznosi se bor iz kuće i skidaju se svi božićni ukrasi što označava kraj božićnog vrimenta. U novije vrime u susjednom selu Ugljanima oko šest sati na večer na Tri kralja budu uprizorene i žive jasle, koju organiziraju štíćenici zajednice Cenacolo, uz potporu ugljanskog župnika.*⁴²

3.8. Svjećnica (Kalandora)

Kao što joj i samo ime kaže, Svjećnica je blagdan svijeće. “Višestruka je uloga svijeće u kršćanskoj tradiciji. Prvi kršćani koristili su svijeću kako bi pred zoru u katakombama za vrijeme bogoslužja imali svjetlost. (...) Jedna je svijeća simbol vjere u jednoga Boga i čovjeka, dvije svijeće predstavljaju Boga i čovjeka, tri simboliziraju vjeru u Presveto Trojstvo. Hrvati su u prošlosti najčešće palili po jednu svijeću. Svijeće su paljene za vrijeme badnje večere te za vrijeme ručka na Božić i Novu godinu, a ponegdje i na Staru godinu i Sveta tri kralja. Rijetko su paljene dvije svijeće, od kojih je jedna bila za pokojne, a druga za žive. U Slavoniji, Srijemu, Vojvodini, Bosni i Hercegovini, te ponegdje u Dalmaciji palile su se tri svijeće, odnosno trostruko izrađena voštana svijeća. Svijeće se povezuju hrvatskom trobojnicom ili je svaka od njih po jedne boje trobojke.”⁴³ Blagdan Svjećnice obilježava se 2. veljače. “Toga dana blagoslivljaju se svijeće i održava procesija u znak svjetla božanske objave koju donosi Isus Krist. Kandalorska svijeća svagdje je sretna, i u kući i u polju. (...) Pripovijeda se, ako Kandalora osvane vedra i hladna, da će do Jurjeva dvanaest puta pasti snijeg i da će jedan drugoga zateći. Svijeća kršćane prati od rođenja do smrti. Na krštenju se svijeća daje kršteniku; prvopričesnik nosi svijeću; zaručnike svijeća prati kod vjenčanja; uz upaljenu svijeću bolesnik napušta ovaj svijet. (...) U tradicijskoj kulturnoj baštini Hrvata svijeća se koristi i protiv bolesti,

⁴¹ Isto, str. 98-110.

⁴² Zapis nastao 11. 3. 2018. u Splitu, kazivačica je spomenuta Irena Buzov, rođ. Čorić, rođena 1967.

⁴³ Dragić, Marko, *Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata*, Crkva u svijetu 45 (4), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2010., str. 467-471.

uroka i nevremena. U tim obredima i običajima opažaju se elementi pretkršćanske kulture. Svijeće se blagoslivljaju na Svijećnicu i u domovima čuvaju kao svetinja.”⁴⁴

*Prvi veći svetac kad prođe božićno vrime je Kalandora ili Kalandora. Taj blagdan bude na početku drugog miseca, 2. veljače. U nekim crkvama, primjerice u Sinju, tek na Kalandoru se iznosia bor, tj. Računalo se da tek tada završava božićno vrime. Na Kalandoru se nose sviće na blagoslov. Organizira se i procesija sa svićama. Virovalo se da svića blagoslovljena na Kalandoru ima posebnu moć. Kad su jake grmljavinske oluje, ova svića se palila, izmolila bi se dva Očenaša i oluja bi nestala. Svećenici su često govorili svojim župljanima da sviću kalandorsku zapale u trenucima samoće, bolesti, uopće kad ih zadesi neka nesrića. Na ovom se primjeru vidi koliku je moć imala svitlost nasuprot tame.*⁴⁵

3.9. Velike poklade

O pokladnom vremenu M. Dragić u svome članku *Velike poklade u folkloristici Hrvata* kaže sljedeće: “Sveta tri kralja (6. siječnja) označavaju svršetak božićnih blagdana, a od 7. siječnja do Čiste srijede, razdoblje je poklada ili karnevala. Intenzivni pokladni običaji i događaji traju nedjelju, ponedjeljak i utorak, pred Pepelnicu (Čistu srijedu). U ta tri dana se gostilo i obilno jelo, posebno u utorak navečer pred korizmu jer je većina ljudi postila sve do Uskrsa. Te dane narod naziva: Velike poklade ili Završne poklade. Zadnja nedjelja poklada zove se *Pokladna nedjelja*. Pokladno vrijeme karakterizira i maskiranje. Maskiranje svoje korijene vuče još od pretkršćanskoga vremena. Nekoć su se mladi maškarakali išarajući lice, ili na nj stavljajući krpe, muški bi se obukli u ženske i obratno, pa bi tako hodali po selu da ih se ne prepozna. Kupili bi od vrata do vrata darove koje bi im dali susjedi, obično jaja i suho meso, a poslije bi dobivene darove dijelili među sobom. Maškare su posebno aktivne na pokladni utorak. Jednoga utorka od 5. veljače do 7. ožujka, zadnji je pokladni dan. Taj dan je kruna poklada, ali običaji traju i dva dana prije. (...) Ophod maškara najčešće se odvijao u utorak uoči Čiste srijede, a karakteriziraju ga: zastrašujuće maske i drugi odjevni rekviziti, buka, galama, zvonjava zvona privezanih na maškare, pjesme, šale, itd. Time se htjelo otjerati demone od domova i štala; ljudi i stoke, a to pokladne obrede čini apotropijskim. Podrijetlo je hrvatskih pokladnih ophoda i običaja u drevnim pretkršćanskim vremenima. U njima se opažaju utjecaji indoeuropskih, slavenskih, romanskih, germanskih, kao i običaja i ophoda

⁴⁴ *Isto*, str. 478-487.

⁴⁵ Zapis nastao 17. 3. 2018. u Novim Selima, kazivačica je već spomenuta Jasna Bradarić, rođ. Čorić, rođena 1966.

drugih naroda. (...) Poklade u hrvatskom narodnom izričaju imaju dvostruko značenje: kao razdoblje od Sveta tri kralja do Čiste srijede, ali i sinonim za maškare, te su oproštaj s redovitim veseljem i svim ugodnostima u svakodnevnom životu.”⁴⁶

Nekoliko nedilja nakon Kalandore dolazi pokladni utorak. Taj dan ili nekoliko dana prije dica najčešće idu u mačkare. U grupama od njih desetak idu od kuće do kuće veseli i maskirani. Ljudi im obično daju jaja, voće, slatkiše a u zadnje vrime sve se češće daju novci. Često se okolna sela nadmeću čije su mačkare bolje, a nekad veća sela znaju organizirat i veće povorke od stotinjak ljudi. Običaj je da svako dite bar jedanput u životu ode u mačkare. Na sam pokladni utorak jidu se uštupci, krafne ili fritule. Posebno je važno da večera bude masna jer je sutradan Čista srida. Obavezno se jilo nešto zeleno, primjerice kupus, blitva ili neko slično zeleno povrće, jer se virovalo da zeleno odgoni vištice koje za pokladnu noć najviše lete. Običavalo se u pećima ili kaminima ložiti drvo rašeljke kako bi se zli duhovi držali podalje od kuće. U narodu još živi virovanje da je pokladna noć najopasnija noć u godini. Stari su govorili da su tada zle sile na slobodi i da se svakakva zla mogu dogoditi na tu noć. Bilo je opasno naći se sam na putu kad padne mrak, a posebno su se izbjegavale šume, groblja i dakako raskršća.

3.10. Korizma

O korizmi M. Dragić u svome članku *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini* kaže sljedeće: “Korizma je razdoblje od četrdeset dana prije Uskrsa, a počinje na Čistu srijedu i završava na Veliki petak. Unutar korizme ima šest nedjelja i svaka ima svoje ime. Korizmu karakteriziraju: post, molitva, Put križa, pomaganje potrebitima, skrušenost, skromnost i opća duhovna priprava za dolazak najvećeg kršćanskog blagdana, Uskrsa.”⁴⁷ “Posebno važno mjesto u katoličkom korizmenom životu Hrvata zauzima *Gospin plač*.”⁴⁸

Dan iza Poklada je Čista Srida ili Pepelnica. Tada se ide u crkvu na pepeljanje. Strogi je post, i nemrs, početak je korizme. U korizmi se obavezno posti, barem određene dane u tjednu. Često ljudi imaju običaj postit sridom i petkom, kada se uz meso ne jidu ni jaja ni proizvodi od mlika. Idealno je postiti o kruvu i vodi, što su radili stari. Jedno od

⁴⁶ Dragić, Marko, *Velike poklade u folkloristici Hrvata*, Croatica et Slavica Iadertina, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2012., str. 156-186.

⁴⁷ Marko Dragić, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 82.

⁴⁸ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 169.

poznatijih jela što se često jide u vrime korizme i Velikog tjedna je zeljenik. To je jednostavno posno jelo koje se spravlja od tista koje je od brašna, soli i vode. Tisto se zamisi i razvalja na siniji. Triba bit dosta tanko da bi zeljenik bio hrskav. Na tisto se stavi blitva pomišana sa petrusimenom i ljutikom i na to se stavi druga polovica tista. Peče se obično na kominu tako da se pokrije žeravicom. Najbolje se peče na lozovini. Kad bude gotov, sa zeljenika se otrese lug i ostavi se da se oladi. Začinjava se lukom i maslinovim uljem.

3.10.1. Veliki tjedan

Veliki tjedan obuhvaća razdoblje od Cvjetnice do Uskrsa. To razdoblje obiluje narodnim običajima i vjerovanjima. “U Velikom tjednu pučki običaji, obredi i vjerovanja prepleću se s crkvenom baštinom. Umivanje u cvjetnoj vodi na Cvjetnicu kao i umivanje na Veliku subotu imaju apotropejsku funkciju, a prolijevanje te vode u vrt ima panspermijsku funkciju. U hrvatskoj tradicijskoj kulturi iznimno je raširen kult pokojnika. Stoga su se i na Cvjetnicu blagoslovljene grančice stavljale pokojnima na groblje. Ostacima barabana kao i ugarcima od blagoslovljene vatre na Veliku subotu puk je pridavao apotropejsku moć. Cvjetnica je u nedjelju prije Uskrsa. Na taj dan kršćani slave Isusov trijumfalni ulazak u Jeruzalem. U bogoslužju je Veliki tjedan prožet uspomenom na Isusovu muku. Svaki se dan toga tjedna zove veliki. Cvjetnica ili Nedjelja Muke Gospodnje kršćanska je svetkovina koja se slavi u nedjelju prije Uskrsa i uvod je u Veliki tjedan. Na taj se dan slavi Isusov mesijanski ulazak u Jeruzalem u dane prije Pashe, opisan u sva četiri Evanđelja. U tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata Cvjetnicu karakteriziraju: umivanje u cvjetnoj vodi, blagoslov maslinovih ili palminih grančica, procesija s blagoslovljenim grančicama, misa na kojoj se pučkim napjevom pjeva *Muka*. Poslije podne počinje četrdesetosatno klanjanje ili *kvarantore*. Na Cvjetnicu se umiva izvorskom vodom u koju se dan ranije stavlja tek ubrano cvijeće ljubičica, jagorčevine i drugog proljetnog cvijeća. U krajevima gdje nema masline na blagoslov se nose grančice jele, tisovine, šimšira, lovora. Tom blagoslovljenom zelenilu pridavala se apotropejska moć i vjerovalo se da, ako se drži u kući, štiti kuću i ukućane od zla, a stavljale su se i u staju da čuvaju stoku od bolesti i demonskih sila. Veliki četvrtak, Veliki petak i Velika subota čine Vazmeno (Sveto) trodnevlje. U tim se danima obilježava muka i smrt Isusa Krista te njegovo uskrsnuće.”⁴⁹

⁴⁹ Dragić, Marko, Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 155-164.

3.10.2. Cvjetnica

Zadnja nedilja prije Uskrsa zove se Cvitnica. Običaj je dan prije nabrati ljubice koje se ostavi priko noći u vodi da bi se sutradan iz njih umivalo. U berbu ljubica uvijek idu dica. Stari su virovali da treba pojist prvu ljubicu koju ugledaš te godine jer te onda zmije neće gristi. U vodu u koju se stave ljubice stavi se i križić, izrađen od loze ili bilo kojeg drveta. Ujutro, na Cvitnicu, prikrsti se i nekoliko se puta umije iz te vode. Nakon toga bude misa na koju se nose grančice masline na blagosov. U velikin obiteljima to najčešće bude cili buket grančica. Virovalo se da blagosovljene grančice čuvaju od zla. Jedna bi se stavila u kužinu pokraj stola di stoji križ, a ostale u sve sobe u kući, na polja, među blago. Barem par listića stavljaju dica u školske torbe, ljudi u takuine, u auta. Kad prođe Cvitnica počinje Veliki tjedan.

3.10.3. Sveto trodnevlje

Kako je već spomenuto u prethodnom ulomku, Sveto trodnevlje obuhvaća Veliki četvrtak, Veliki petak i Veliku subotu. “Veliki ili Sveti četvrtak dan je Isusove posljednje večere. Tim danom Katolička crkva ulazi u Sveto trodnevlje i sprema se za slavljenje Uskrsa. Isus je na Veliki četvrtak posljednji put sa svojim učenicima proslavio židovski blagdan Pashe, i to dan prije samoga blagdana, te ustanovio svetu misu.”⁵⁰ “Na Veliki četvrtak od podne ništa više ne bi radilo o zemlji, jedino se moglo pomagati sirotinji, koja nije imala ni volova, ni konja, ni domaćina koji su u radnoj snazi. Samo njima nije bili grjehota raditi.”⁵¹ “Veliki petak kršćanski je spomendan Isusove muke i smrti. Na taj dan nema euharistijskoga (misnoga) slavlja. Oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća i oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt.”⁵² “Veliki petak dan je žalovanja, nitko ne pjeva. Veći se dio dana provodi u crkvi, pjeva se *Muka Gospodnja* i ljubi se raspelo. Taj dan su se i sa stoke skidala sva zvona ili se začepljivala. Pazilo se da se nitko ne ozlijedi jer se na Veliki petak ne smije krvariti.”⁵³ “Velika je subota dan Isusova počinka u grob. To ja dan mirovanja koje uskrsnim ili vazmenim bdijenjem prelazi u iznenađenje Kristova uskrsnuća. Veliku subotu karakterizira obred obnove

⁵⁰ Marko Dragić, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 82.

⁵¹ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 166.

⁵² Marko Dragić, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 86.

⁵³ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 167-168.

kućne vatre. Ujutro toga dana svećenik bi pred crkvom blagoslivljao vatru. Uskrsni se krijes palio i u noći s Velike subote na Uskrs ili oko tri-četiri sata prije zore. Taj je običaj bio posebno raširen i u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. U kasnim večernjim satima u crkvama počinje vazmeno bdijenje, majka čitave kršćanske liturgije koja završava svečanom euharistijom koja označuje Kristovu pobjedu nad smrću i u kojoj se odražava snaga Božje ljubavi koja od mrtva čini živa, iz suhe mladice daje da nikne novi život.”⁵⁴ “Općenita je hrvatska narodno-crkvena tradicija blagoslov jela na Veliku subotu ili rjeđe na sam Uskrs. Svaka kuća šalje u crkvu kojeg ukućanina s košarom ili kakvom posudom, napunjenom svim važnijim jestvinama tih dana.”⁵⁵

Na Veliki Četvrtak običaj je redit kuću jer se na Veliki Petak ništa ne radi zbog žalosti. U davna vremena ljudi su postili sva tri dana, i Četvrtak i Petak i Subotu. Na Veliki Petak najstroži je post. Jilo se uglavnom bakalar ili zeljenik. Sve je bilo tiho, nije se smilo pivat, galamit, glasno govorit. Oko 3 sata naglo bi zaladilo i naoblačilo se, i životinje bi utihnule. Oko 5 sati počelo bi se spremat za svetu misu, a na povratku s nje, oko 8-9 sati navečer počela bi se kuvat jaja i pripremat ostala hrana za na blagoslov. Na blagosov su se obavezno nosila jaja, mlada kapula, sol, vino i sirnica. U Novim Selima sve do nedavno nije bio običaj nosit ni radit sirnice, nego se umisto njih nosia kruv. Blagosov se obavlja na Bilu Subotu, oko deset sati ujutro. U susjednoj župi, na Ugljanima, blagoslivljalo bi se tek navečer, na misi Vazmenog bdijenja.

3.11. Uskrs

Uskršnji ručak bia je prvi obrok u danu na Uskrs. Običavalo se jist malo prije podne, oko jedanest sati. Obavezno prije ručka bila je molitva, dva Očenaša jedan za mrtve a drugi za žive i Vjervanje. Pazilo se da nijedna mrvica blagosova ne padne na pod jer se virovalo da je u svakoj toj mrvici hrane uskrsli Isus. Ostaci od hrane nikako se nisu smili bacat u smeće već bi se davali životinjama ili bi se ostavljali za marendu popodne ili sutradan. Na Uskrs se obavezno bolje jide, za večeru je uvik bilo pečenje. Slično ko i na Božić, na Uskrs se nije radilo nego se odmaralo, čestiatalo i družilo s najmilijima.⁵⁶

⁵⁴ Marko Dragić, *Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini*, Hum, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 96-99.

⁵⁵ Dragić, Marko, *Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa*, Titius, 8, Filozofski fakultet Split, Split, 2015., str. 174.

⁵⁶ Zapis nastao 17.3.2018. u Novim Selima, kazivačica je spomenuta Jasna Bradarić, rođ. Čorić, rođena 1966.

3.12. Sveti Ivan Krstitelj

„Ivan Krstitelj rodio se pola godine prije Isusa. Kao dječak otišao je u pustinju činiti pokoru. U javnosti se pojavio 29. godine pred Izraelom. Propovijedao je tražeći unutarnji preporod, pokajanje i pokoru. Svoje učenike u znak duševnoga preporoda krštavao je u Jordanu. Pretkazao je Kristov dolazak kojega je prepoznao u osobi Isusa što je očitavao kad je Isus došao u Jordan Ivanu da ga krsti. Kralja Heroda Antipu prekorio je što je uzeo Herodijadu, ženu svoga brata Filipa. Kralj ga je utamničio 29. godine i na proslavi svoga rođendana na nagovor Herodijade njezina kćerka Saloma tražila je glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Herod joj je ispunio želju Herod joj je ispunio želju, a spomen na smaknuće Ivana Krstitelja slavi se 29. kolovoza. Taj dan je u Katoličkoj crkvi blagdan Glavosijek sv. Ivana Krstitelja.“⁵⁷

U našoj je tradiciji posebno važan sveti Ivan koji se slavi 24. lipnja. Tada je običaj da svaka kuća zapali Cvitnjak. Cvitnjak se palia dan uoči, 23. Par dana prije paljenja tribalo se nakupit suvih grana, najviše suve smričke jer ona najbolje gori. Misto di se Cvitnjak palia moralo je bi na čistini, blago povišeno da bi ga se moglo vidit iz okolnih sela. Često su se ljudi takmičili čiji je Cvitnjak bolji, tj. čiji je veći i duže gori. Za paljenje čekalo se da padne mrak, najbolje oko sedam sati navečer. Prije nego šta se pošlo palit ponilo bi se blagosovljene vode da ga se poškropi prije paljenja. Obavezno su se molila dva Očenaša i Vjerovanje, kako to obično uvik bude prije obreda. Ako Cvitnjak odma brzo plane, to je bia dobar znak. Ljudi koje su bolile kosti okrićali su kosti prema vatri jer su virovali da će ih vatra ivanjska izličit. Kad bi Cvitnjak već doša pri kraju bia je običaj da ga dica i mladost priskakuju. Priskakivanje se smatralo sritnim. Uz Cvitnjak bi se sidilo sve dok ne bi skroz pao mrak. Tada su se ljudi družili, smijali se i pričali. Običavalo se ić kući tek kad bi do kraja dogoria.⁵⁸

3.13. Velika Gospa

Velika Gospa jedan je od najvažnijih svetaca u godini, skoro jednako važna ko Božić i Uskrs. Petnest dana prije i petnest dana poslije Velike Gospe vrime je kad se ide na zavrit

⁵⁷ Marko Dragić; Helena Dragić Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina 15 (1)*. Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019., str. 276.

⁵⁸ Zapis nastao u Splitu 18. 3. 2018. u Splitu, kazivač: Miro Bradarić, rođen 1957., primjer naučio od svog djeda.

Gospi u Sinj. Običavalo se ić u manjim grupama, desetak ljudi. Nova Sela udaljena su nekih tridesetak kilometara od Sinja, što je značilo da ako bi se pošlo u jedanest sati navečer došlo bi se ujutro u šest sati. Najviše se išlo na zavit noć uoči Velike Gospe, 14. kolovoza. Dan prije obavezno se postilo, a kada bi se došlo u Sinj ostalo bi se u procesiji i poslije na fešti. Dok se išlo na zavit, nosila se i krunica koja se molila puton. Gospi su na zavit pogotovo išli oni koje je snašla neka nedaća u životu, kako bi od Gospe zatražili pomoć. Posebno težak zavit bia je za one koji su išli bosí.⁵⁹

3.14. Svi Sveti i Dušni dan

„Blagdan Svih svetih slavi se kao spomen na sve poznate i nepoznate kršćanske svece i svete, a počeo se slaviti kada je papa (sveti) Bonifacije IV. (608-615) rimski panteon posvetio Bogorodici i mučenicima (oko 610. god.). Blagdan se najprije svetkovao u nedjelju nakon Duhova, a u Irskoj se slavio 1. studenoga. Sveti Grgur III., papa od 731 do 741., na zahtjev irskih monaha uveo je svetkovanje na 1. studenoga kada je kapelu u rimskoj bazilici posvetio Svim svetim.“⁶⁰

Dušni dan u Katoličkoj crkvi slavi se 2. studenoga. „Štovanje Dušnoga dana 998. godine uveo je benediktinski opat iz Clunya, sveti Odilon. Papa Klement V. službeno je taj blagdan potvrdio 1311. godine. Dušni dan (Spomen svih vjernih mrtvih) spomen je kada se Crkva sjeća svih vjernih mrtvih. Slavi se 2. studenoga, a ako je toga datuma nedjelja onda se slavi 3. studenoga. Španjolska je 1748. godine dobila povlasticu da svećenici na Dušni dan mogu služiti tri mise: jednu po vlastitoj nakani, drugu na nakanu Svetog oca, treću za sve pokojne vjernike. Papa Benedikt XV. (1914-1922) ozakonio je 1915. godine da svi svećenici toga dana prikažu tri mise: jednu za pokojne vjernike, drugu na papinu nakanu, a treću na nakanu dotičnog svećenika. Dušni dan se štuje u Engleskoj crkvi kao i u mnogim evangeličkim crkvama.

U hrvatskoj baštini *Dušni dan* se još naziva *Mrtvi dan*, *Mrtvo Spomenuće* (u središnjoj Bosni), *Dan mrtvih* (u koprivničkom i mnogim drugim krajevima). U radu se koriste nazivi onako kako se koriste u određenim mjestima.“⁶¹

⁵⁹ Zapis nastao 18.3.2018. u Splitu, kazivačica: Tatjana Bradarić, rođ. Čorić, rođena 1972. Primjer naučila od svoje majke.

⁶⁰ Marko Dragić, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., str. 71.-80.

⁶¹ Marko Dragić, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, *Obnovljeni život*, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 418.

Svi Sveti i Dušni dan vrime su kad se sićamo svojih mrtvih. Nose se sviće i cviće na grobove. Svi Sveti posebno su važan blagdan jer tada razmišljamo o tome koliko smo i mi prolazni ko i naši pokojni. Na Svi Svete palile su se dvi sviće u znak sjećanja na pokojne. Ona se radila ovako: u čašu do pola bi se ulilo vode, a zatim priko vode bi se dolilo ulje. U to ulje bi se stavljale dušice koje bi se potom zapalilo. Takva svića gorila je dva dana, a kad bi potrošila svo ulje došla bi do vode i tada se ugasila.⁶²

4. Pučka vjerovanja

U davna vrimena, a neki još i danas, ljudi su virovali da u noći kad izađe mladi misec triba zaželit želju, jer će se ona tada sigurno ostvarit. Osim miseca, ljudi su posebno poštivali sunce, vodu i hranu. Voda se nije nikad prolivala ni uzalud trošila, vjerojatno zato što je nije bilo u izobilju. Hrana se isto nije nikad razbacivala, a najviše se poštivao krov za kojeg sus stari govorili da je blagosovljena hrana. Najveći grij bia je bacit hranu na pod ili u smeće. Umisto toga darivala se potrebitima ili se makar davala beštijama.

U tradiciji je da se na svece i nediljon ništa ne radi. Nediljon su žene izbjegavale misit krov i krpit robu, nije se klala stoka i općenito nisu se koristili noži i makaze. Tako ima jedna priča o ljudima što su pošli radit na blagdan Gospe Karmelske, pa je doša neki šijun i odjedanput in diga snope i nosija ih tako daleko da su ih našli tek u selu udaljenom dvadesetak kilometara. Od tada stari nikakve teže fizičke poslove ne ostavljaju za nedilju i blagdane.⁶³

5. Molitvice za tjeranje gromova

Irudica je hrvatski naziv za Herodijadinu kćerku, koja je od tetrah Heroda tražila glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Njezinu majku Hrvati nazivaju poganicom, a „Herod u hrvatskoj tradicijskoj kulturi naziva se Irudom. U folkloru Hrvata Irudica je demonsko biće koje, po narodnom vjerovanju, predvodi olujno nevrijeme praćeno jakom grmljavinom. Nekoć su Hrvati bajali protiv Irudice. Arhetipske basme kristijanizirane su te se i u naše vrijeme

⁶² Zapis nastao 25.3.2018. u Omišu, kazivačica: Nada Topić, rođ. Bradarić, rođena 1963. Primjer naučila od svoje bake.

⁶³ Zapis nastao 24.3.2018. u Novim Selima, kazivačica: Jasna Bradarić, rođ. Čorić, rođena 1966. Primjer naučila od svoje strine.

izgovaraju kad grmi i sijeva kako bi se ljudi i njihovo imanje zaštitili od Irudice. Značajan broj tih basmi može se promatrati kao molitve.“⁶⁴

U narodu je dugo bilo virovanje da gromovi i oluje dolaze od nečistih sila. To je bilo i razumljivo jer tada nije bilo ko danas: kuće su bile nesigurnije i lošije građene nego danas, pa je svaki udar groma moga završit smrću. Kako bi otirali gromove, ljudi su izgovarali ovu kratku molitvicu:

Biži, biži, Irudice,

Majka ti je prokletnica

i Bog ti je prokleo

Svetim križom sapeo.

Osim ove, bila je poznata i:

Jesus i Marija,

Sveti Petar i Andrija,

Ilija Ognjeni,

Koji gromak odgoni.⁶⁵

⁶⁴ Marko Dragić, Irudica u hrvatskome folkloru, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1). Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar. 2017., 135-136.

⁶⁵ Zapis nastao 25.3.2018. u Novim Selima, kazivačica Jasna Bradarić, rođ. Čorić, rođena 1966. Primjer naučila od svoje bake.

6. Rječnik

B

bajam- badem

beštija- životinja

Bila Subota- Velika Subota

blago- naziv odmila za domaće životinje: koze, krave, ovce, svinje isl.

C

Cvitnjak: krijes koji se pali noć uoči svetog Ivana, 23. lipnja

D

divenice- krvavice

dub- hrast

dušica- poseban tip svijeće koja se pali na Svi Svete, sastoji se samo od postolja s fitiljem koji se uroni u čašu koja je do pola ispunjena vodom, a pola uljem

F

fešta- proslava, zabava

fritule- tradicionalna dalmatinska slastica od brašna, jaja i mlijeka koja se oblikuje u nepravilne kuglice i prži u ulju. Postoje i posne varijante bez mlijeka i jaja, s dodatkom krumpira

G

grij- grijeh

gumno- okrugla površina, najčešće livada, koja je služila za odvajanje sjemenki pšenice od komadića trave, tj. svih neiskoristivih dijelova žita

I

izrazbijan- ozlijeđen, natučen

K

Kalandora/ Kandalora- Svijećnica

kapula- luk

komin- prostor u starinskim kućama na kojem se kuhalo i ložila vatra

komšiluk- susjedstvo

kosti- leđa

kužina- kuhinja, ponekad i prostor u kojem se objeđuje i provodi najviše vremena u kući (u onim kućama gdje nije bilo zasebnog dnevnog boravka)

L

lozovina- drvo vinove loze

LJ

ljutika- vrsta lukovice, srodna poriluku i mladom luku, samo manja i nešto intenzivnijeg okusa

M

mačkare- maškare, maskirana povorka

makaze- škare

marenda- međuobrok

mira- mjera

misit- mijesiti (tijesto)

Mladenci- blagdan Svete Obitelji

N

namirit- nahraniti i napojiti, pritom se najčešće misli na domaće životinje

niko- nitko

O

okrićali- okretali

orij- orah

otirali- otjerali

P

petrusimen- peršin

poštivali- poštovali

prikrstit se- prekriziti se

priskakuju- preskaču

prislastica- poslastica, delicija

R

rašeljka- šumsko drvo od kojeg su kultivacijom nastale današnja višnja i trešnja

redit- čistiti, pospremati, preuređivati

S

Saliveštar- Silvestar (sveti Saliveštar=Silvestrovo)

sinija- okrugla drvena ploha na kojoj se valjalo tijesto za zeljenik i na kojem ga se rezalo i posluživalo

smrička- smreka

spiza- hrana

Stipendan- blagdan svetog Stjepana

Š

šijun- olujni vjetar sličan tornadu koji nosi sve pred sobom

T

taklja- drveni štap koji se zabadao u zemlju za kojeg su se vezivale mlade biljke da pravilno rastu

takuin- novčanik

U

ujitra- ujutro

V

Vodokršće- Sveta Tri Kralja

Z

zavađeni- posvađani

zavit- hodočašće

zeljenik- naziv za Poljički soparnik koji se upotrebljava u zaseocima Čorići, Stipetići, Karamani, Čokolići i Čikotići, čiji stanovnici vuku podrijetlo iz Poljica

zulum- teror, progon, tiranija, najčešće se misli na onaj turski, ali i danas je običaj tako nazivati bilo čiji teror

Ž

žalovati se- iskazati sućut nekome kad mu umre bliska ili draga osoba

7. Zaključak

U ovom radu prikazan je dio bogate, ali nažalost zaboravljene i zanemarene usmenoknjiževne baštine mjesta Nova Sela. Radeći ovaj rad, bilo je uočljivo koliko *nove* generacije, tj. svi oni rođeni poslije pedesetih godina prošlog stoljeća malo znaju o ovoj temi. Vrlo česta je bila rečenica *Da je bar sad moja baka/ strina/ majka tu, ona bi to sigurno znala*. Ipak, svi kazivači su bili od neprocjenjive pomoći i velika im hvala što su svoje znanje podijelili s autoricom ovoga rada. Kako se može vidjeti već iz samog sadržaja, najveći dio se odnosi na običaje vezane uz katoličke blagdane, što pokazuje kolika je vrijednost i važnost katoličke vjere u ovom kraju, koja je povrh svega zaslužna za opstanak naroda koji ga nastanjuje. Oskudicu sačuvane narodne tradicije svakako treba *zahvaliti* surovim uvjetima života i burnim povijesnim okolnostima, koja su uvijek imala razorno djelovanje: mnogo iseljenih i umrlih, a od stanovništva koje je preživjelo i ostalo u Novim Selima, vrlo je malo onih koji pored svakodnevnih egzistencijalnih problema stignu misliti na očuvanje i prenošenje kulturne baštine. Tome svakako treba pridodati i suvremeni način života koji uporno obezvrjeđuju sve tradicionalno i iskonsko, narodno. Upravo zbog *manjka materijala* još je veći uspjeh što je barem preostali dio ovim radom spašen od zaborava. Od svih radova upravo ovaj ima najveću draž jer autor stječe dojam da je učinio nešto vrijedno, posebno, kao da je od naroda izabrao i sakupio ono najljepše i najvrijednije, što se u njemu brižljivo održavalo, čuvalo i prenosilo s koljena na koljeno kroz stoljeća. Važnije od same izrade rada je proces njegova nastajanja, u kojem se toliko toga naučilo o životu, svojim korijenima i u konačnici, o sebi samima. Takva životna lekcija jednostavno je neprocjenjiva.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Literatura

1. Asturić, Marina, *Advent u bročansko-stonskoj tradicijskoj kulturi*, *Ethnologica Dalmatica* 25, Split, 2018., str. 97-117.
2. Braica, Silvio, *Božićni običaji*. *Ethnologica Dalmatica*, Split, 2004., str. 5-26.
3. Braica, Silvio, *Ciklusi godišnjih običaja – Božićni običaji*. Split. Etnografski muzej Split. 2002.
4. Dragić, Marko; Dragić, Helena, Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini, *Croatica et Slavica Iadertina* 15 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2019. 275-329.
5. Dragić, Marko, Hrvatski tradicijski čestitarski ophodi, pohodi i običaji od Božića do Sveta tri kralja, *Croatica et Slavica Iadertina* 14 (1). Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2018., 189-230.
6. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
7. Dragić, Marko. Irudica u hrvatskome folkloru, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1). Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar. 2017., 135-155.
8. Dragić, Marko, Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici, *Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća)*, Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., 499-522.
9. Dragić, Marko, Badnje jutro i dan u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., str. 399-435.
10. Dragić, Marko, Hrvatski panspermijski običaji, ophodi, obredi i divinacije u europskom kontekstu, *Croatica et Slavica Iadertina*, 11 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2015., 149-179.
11. Dragić, Marko, Veliki tjedan u crkveno-pučkoj baštini šibenskoga zaleđa, *Titius*, 8, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2015., 155-183.
12. Dragić, Marko, Silvestrovo u hrvatskoj tradicijskoj kulturi, *Crkva u svijetu* 50 (2), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2015, str. 303. – 323.

13. Dragić, Marko, Ljubavne divinacije u kulturnoj baštini Hrvata, Bošnjaka, Srba i Poljaka, *Ethnologica Dalmatica*, 21 (1), Split, 2014., str. 103.-123.
14. Dragić, Marko, Velike poklade u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 8 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., str. 155-188.
15. Dragić, Marko, *Dušni dan u hrvatskoj katoličkoj baštini*, *Obnovljeni život*, časopis za filozofiju i religijske znanosti, 68 (3), Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2013., str. 417.- 426.
16. Dragić, Marko, Sveti Juraj u tradicijskoj baštini Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina*, 9 (1), Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2013., 269-313.
17. Dragić, Marko, *Svi sveti u hrvatskoj kulturnoj baštini*, Radovi Hrvatskoga društva za znanost i umjetnost, XIV-XV, Sarajevo, 2012.-2013., str. 71.-80.
18. Dragić, Marko, Badnja noć u folkloristici Hrvata, *Croatica et Slavica Iadertina* 6 Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, Zadar, 2011., str. 229-264.
19. Dragić, Marko, Veliko trodnevlje u ramskoj pasionskoj baštini, *HUM*, 6. Časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru. Mostar, 2010., str. 81-104.
20. Dragić, Marko, Svijeća u kulturnoj baštini Hrvata, *Crkva u svijetu* 45 (4), Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2010., str. 467. – 488.
21. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
22. Dragić, Marko Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji. *Crkva u svijetu* 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. Split. 2007., 96-117.
23. Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
24. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
25. Kutleša, fra Silvestar *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
26. *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i Uvod u ikonologiju* Radovana Ivančevića, priredio Anđelko Badurina, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1990.
27. Kelava, Josipa. 2019. Korizmeno-uskrсни običaji u Posušju, *Bosna franciscana*, 50. Sarajevo: Franjevačka teologija, 263-292.
28. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.

29. Rihtman-Auguštin, Dunja *Knjiga o Božiću, Božić i božićni običaji u hrvatskoj narodnoj kulturi*, Golden marketing, Zagreb 1995.
30. Tolić, Željko. *Početak i najranije širenje Crkve: od 30. do 36. godine*. Služba Božja 58 (4). 2018., str. 486-489.

Sažetak

Usmenoknjiževni oblici prikazani u ovom radu obuhvaćaju predaje koje svjedoče o turskoj vladavini (pripadaju povijesnim predajama) te demonološke predaje, u kojima su prikazana vjerovanja o vješticama i motiv pretvorbe Sotone u životinjske oblike. Prikaz crkveno-pučke baštine započinje božićnim običajima među kojima je najvažniji paljenje badnjaka na Badnju večer. Ostale blagdane: Božić, Sveti Stjepan Prvomučenic, Sveti Ivan apostol evanđelist, Mladenci, Silvestrovo i Sveta Tri Kralja karakteriziraju brojni običaji i vjerovanja koja uglavnom nalikuju onima u ostatku Dalmacije. Neki od najvažnijih običaja uskrsnog razdoblja su umivanje u cvjetnoj vodi na blagdan Cvjetnice, obavezni post na Veliki petak i blagoslov jela na Veliku subotu. Od ostalih blagdana posebno su značajni blagdan Svetog Ivana Krstitelja kada se tradicionalno pali krijes, Velika Gospa koju karakterizira tradicionalno hodočašće u Sinj te Svi Sveti i Dušni dan koji su obilježeni sjećanjem na mrtve. Svi navedeni običaji većini Hrvata u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini uglavnom su poznati. Pri kraju rada navedena su određena pučka vjerovanja te nekoliko molitvica. U ovom je radu prikazan samo dio usmenoknjiževne i crkveno-pučke baštine, koja je zbog suvremenog načina života prilično zapostavljena. (180 riječi)

Ključne riječi: Nova Sela, predaje, vjerski običaji, pučka vjerovanja, molitve

MODERN ETNOGRAPHY OF ORAL-LITERATURE AND CHURCH-FOLK HERITAGE IN NOVA SELA NEAR OMIŠ

Abstract

Oral-literature forms that are presented in this paper cover legends that witness about Turkish rule (they belong to historical legends) and demonical legends, which present beliefs in witches and motive of devil's transformation into animal shapes. The presentation of church-folk heritage begins with Christmas traditions. The most important is ignition of yule-log on Christmas Eve. The rest of holidays: Christmas, Saint Stephen, Saint John, Holy Innocents' Day, New Year's Eve and Epiphany are detectable by numerous traditions and beliefs that are common in most of Dalmatia. The most important traditions of Easter period are washing up in floral water on Palm Sunday, obligate fast on Holy Friday and meal blessing on Holy Saturday. Other significant holidays are John the Baptist, detectable by bonfire ignition,

Assumption of Mary renowned for traditional pilgrimage to Sinj and All Saints' Day together with All Souls' Day that are characterized by memory for deceased. All of these traditions are well known among Croats in Croatia and Bosnia and Herzegovina. Some folk beliefs and short prayers are mentioned at the end of this paper. Only small part of oral-literature and church-folk tradition is presented here due to modern lifestyle. (193 words)

Keywords: Nova Sela, legends, religious traditions, folk religions, prayers

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja LUCIJA BRADARIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce HRVATSKOG JEZICA I KNJIŽEVNOSTI I POVIJESTI, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 8. 7. 2020.

Potpis

Izjava o pohrani završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: LUCIJA BUDARIC

Naslov rada: SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJI-
ŽEVNE I CRVENO-PUČE BASHNE U NOVIN SEZIMA
BODU ANESA

Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada: PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

Komentor/ica rada: _____

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanog završnog/diplomskog/specijalističkog/doktorskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
- b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
- c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
- (zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 8. 7. 2020.

Potpis studenta/studentice: Lucija Budaric